

Motion till riksdagen 2013/14:Fö212

av Peter Rådberg m.fl. (MP)

Stoppa Försvarmaktens rätt att förstöra miljön

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att Försvarmakten inte ska ges möjligheter att öka bombningarna i Vättern.

Motivering

Försvarmakten är en av Sveriges största myndigheter och uppfattas ha en mycket viktig roll för Sveriges säkerhet. Det syns i bland annat miljölagstiftningen där totalförsvaret ges företräde framför i princip alla andra intressen.

Försvarmakten har under de senare åren genomgått stora förändringar och idag ansöker den om nya eller utökade tillstånd för övningsverksamhet på flera platser runt om i landet, bland annat ökad flygverksamhet över Vättern. Om planerna genomförs kan det medföra att tiotalet ton skrot i form av ammunition – som till stora delar består av bland annat miljögifter som bly – hamnar på Vätterns botten, varje år.

Vättern – en unik sjö

Vättern är en av Europas största sötvattenssjöar och unik vad gäller vattnets klarhet. Vätterns vatten används idag som dricksvatten av cirka 250 000 människor runt sjön och kommer antagligen i framtiden att användas som dricksvattentäkt av många fler.

Hela Vättern är Natura 2000-område med unika naturvärden. Natura 2000-områdena instiftas enligt EU:s art- och habitatdirektiv för att bevara särskilt skyddsvärda områden.

Fel! Okänt namn på

I Vättern finns 31 av Sveriges cirka 50 sötvattenfiskarter, över 110 djurplanktonarter, cirka 300 växtplanktonarter samt omkring 30 olika bottenlevande djurarter. På Vätterns djupbotten (128 meter) finns cirka 5 000 smådjur per kvadratmeter. En del av Vätterns arter är så kallade glacialrelikter, det vill säga arter som invandrade till Vättern då inlandsisen drog sig tillbaka och som idag lever kvar i sjön. Exempel på glaciärrelikter är storröding, hornsimpa, vitmärla och skorv. Vättern hyser också ett rikt fågelliv med till exempel fiskgjuse, vitkindad gås, silvertärna, drillsnäppa och svarthakedopping. Vätterns östra del berörs, förutom av EU:s art- och habitatdirektiv, av EU:s fågeldirektiv för särskilda skyddsområden. Vättern har också en rik undervattensflora.

Områdena kring Vättern är mycket välbesökta och omtyckta turistmål, mycket tack vare den storslagna naturen med goda möjligheter till bad och friluftsliv och den varierande kulturbygden med ett levande lantbruk.

Vättern berörs av flertalet riksintressen, bl.a. för naturvården, natur- och kulturmiljön, turism- och friluftslivet, yrkesfisket och totalförsvaret. Vättern har också, år 2012, föreslagits som riksintresse som dricksvattentäkt och kommunerna runt Vättern har tillsammans ansökt om att göra Vättern till vattenskyddsområde med särskilda skyddsföreskrifter.

Förutom att Vättern är riksintresse enligt miljöbalken och Natura 2000-område finns en hel del andra planer och styrmedel för Vätterns skötsel, bland annat vattenvårdsplanen för Vättern, EU:s ramdirektiv för vatten, nationella och regionala miljömål samt vattenförvaltningsförordningen. Vättern omfattas dessutom av flera andra EU-direktiv, till exempel badvattendirektivet, dricksvattendirektivet, nitratdirektivet samt fisk- och musselvattendirektivet.

Vättern är en känslig sjö, ironiskt nog på grund av sin egen storhet och klarhet. Den stora sjövolymen på 74 kubikmeter i kombination med en förhållandevis liten tillrinningsarea ger en utbyttestid på omkring 60 år. Detta gör att tillfört material stannar kvar i vattnet länge. Det klara vattnet gör dessutom att fettlösliga miljögifter inte stannar kvar i vattenfasen utan dras till feta objekt, till exempel fisk. Miljögifterna magnifieras vidare i näringskedjan och kan så småningom nå även till oss människor. Vätterns klara vatten och dess storhet gör alltså att den är extra känslig för föroreningar.

Försvarsmakten vill utöka verksamheten runt Vättern

Idag ansöker Försvarsmakten om nya eller utökade tillstånd för sin verksamhet på flera platser i landet, däribland på Västkusten och över sjön Vättern.

Ansökan

Försvarsmakten har skjutit i Vätterns vatten i över 60 år. Det nuvarande tillståndet, från 1997, möjliggör att skjuta från flygplan i nordvästra Vättern, vid det så kallade Karlsborgsmålet Hammaren, 20 dagar per år. Idag anser försvaret att flygverksamheten på platsen måste utökas och ansöker därför om en

omprövning av verksamheten, med en ökning från 20 till 50 övningsdagar om året.

Förutom flygverksamheten har Försvarsmakten annan verksamhet som pågår i området kring Karlsborg, bland annat på Kråks skjutfält (200 dagar/år), Hammarnäset/Nytorp (135 dagar/år) och Perstorps skjutbanor (250 dagar/år). Vättern kan beröras av projektiler från Kråk och Nytorp i viss utsträckning, genom studs från målområdena ut i sjön. I den nya ansökan nämns inte de övriga tillstånden som belastar miljön och människorna i området.

Det gör det svårt att bedöma den totala påverkan från de militära verksamheterna. Flygövningarna som Försvarsmakten nu ansöker om tillstånd för kommer främst att göras med stridsflygplan JAS 39 Gripen, skolflygplan SK 60 och helikoptrar HKP 10, 14, 15 och 16. Ansökan gäller även att få bjuda in utländska försvarsmakter att använda Vättern som övningsområde, men vilka flygplan eller helikoptrar det då rör sig om nämns inte i ansökan. Det beskrivs inte heller hur de internationella övningarna ska genomföras.

Flygövningar

Beroende på vilken typ av flygplan det övas med sker övningarna på olika sätt, i två olika banor. Då det övas med skolflygplan, SK 60, flygs det både över land och över vatten. När de kör över land flyger de på 200–500 meters höjd. Detta kommer att ske vid ungefär 20 procent av de totala flygningarna. När de flyger helt över Vättern genomförs det vanligen på 50–500 meters höjd. SK 60 kommer att få öva högst 20 dagar per år.

Övningar med JAS kommer bara att flygas över Vättern, med flyghöjder på mellan 20 och 1 000 meter. Vissa övningar kommer att genomföras på ännu lägre höjder. JAS 39 Gripen kommer, enligt ansökan, att få öva 30 dagar per år. Samtliga flygplansövningar genomförs med en hastighet på 600 km/h. Helikopterflygningarna sker relativt lokalt över skjutmålet, 5 dagar per år.

Totalt kommer övningarna årligen att innebära 2 150 passager över målet. De totalt 50 övningsdagarna om året kommer, enligt ansökan, främst att ske dagtid på vardagar men ibland även under kvällar. Under juni–augusti samt då Vättern är isbelagd är det övningsuppehåll.

Flygplanen och helikoptrarna har inte sina baser i anslutning till skjutmålet, utan kommer från baser runt om i södra Sverige. Förutom själva flygövningarna i de angivna banorna tillkommer alltså transporter mellan hemmabaserna och övningsbanan. Start och landning kommer att genomföras på hemmabasen. Främst kommer det att vara plan och helikoptrar från Lidköping (F7 Såtenäs), Linköping (Malmen) och Ronneby (F17). Det kommer också att övas med obemannade flygfarkoster (UAV) över Vättern. De obemannade flygfarkosterna väger mellan 450 gram och 170 kilo och kan vara i luften upp till 8 timmar med ett avstånd på cirka 120 kilometer från basen.

Fel! Okänt namn

Vapen och ammunition

Det skjutmål som används idag, och som enligt ansökan kommer att fortsätta användas, ligger ett hundratal meter ut i vattnet utanför Enebågsudde söder om Karlsborg. Det består av två koner i trä som är förankrade i sjöbotten. Från luften kommer målet att beskjas från helikopter genom dörrskytte med finkalibrig kulspruta 7,62 millimeter (35 000 skott, innehåller bly), finkalibrig automatkanon 12,7 millimeter (10 000 skott, blyfri) och finkalibrig automatkarbin, AK5, 5,56 millimeter (9 000 skott, blyfri).

Från JAS kommer det att skjutas med grovkalibrig automatkanon 27 millimeter (25 000 skott, blyfri) och från SK 60 med 150 stycken blyfria övningsraketer (fullkula, 6,3 cm).

Ammunitionsförbrukningen över skjutmålet blir alltså maximalt 54 000 (varav 35 000 innehåller bly) finkalibriga skott, 25 000 grovkalibriga skott och 150 övningsraketer per år. Detta kan jämföras med det nu gällande tillståndet som medger 20 övningsdagar och 1 000 skott per år. Förutom skjutningar med ovanstående vapen kommer det att ske utprovning av viss materiel och nya vapensystem från flyg och helikopter.

Ammunitionen

Nästan hälften av den ammunition som enligt ansökan ska användas innehåller bly, koppar, zink och antimon. Samtliga dessa ämnen är – i olika mängd – giftiga för växter och djur, särskilt för vattenlevande organismer. Det krut som används innehåller nitroglycerin, även det toxiskt för vattenlevande djur och alger, och vid förbränning av tändanordningarna bildas metalloxider, svaveloxider och metalliskt bly. Vad de utländska försvarsmakternas ammunition innehåller nämns inte i Försvarsmaktens tillståndsansökan.

Med det sökta antalet skott skulle de totala utsläppen, från den sökta verksamhetens ammunition, bli följande:

- ? Järn och stållegeringar (Fe) 9 323 kg/år.
- ? Koppar (Cu) 865 kg/år.
- ? Bly (Pb) 217 kg/år.
- ? Zink (Zn) 24 kg/år.
- ? Antimon (Sb) 2,9 kg/år.

I försvarets miljökonsekvensbeskrivning lyfts forskningsresultat fram angående korrosionshastigheten hos bly. Där anges att allt från 0,01 procent till 0,5 procent av den tillförda totalmängden bly kan korrodera per år och på så vis bli biotillgänglig. I rapporter från Vätternvårdsförbundet däremot är det räknat med 1 procent urlakning av både bly och koppar innan det täcks av sedimenterat material. Enligt samma rapport tillförde militär verksamhet årligen (1993) 5 ton fast bly och 1,7 ton koppar, vilket, med 1 procent urlakning, skulle innebära att 50 kg bly och 17 kg koppar löses ut i vattnet varje år. Eftersom verksamheten pågått på platsen i 60 år, är det omfattande mängder miljögifter som totalt spridits ut.

Fel! Okänt namn på

Restriktioner finns för blyinnehåll i ammunition hos privata vapen användare, men militär och polis undantas från regleringar p.g.a. de speciella förhållanden som anses råda inom dessa verksamheter.

I Försvarsmaktens tillståndsansökan är bly det enda miljögift som undersökts, vad beträffar hur det korroderar eller hur mycket som skjutits och spridits ut tidigare. Undersökningar av de andra ämnena saknas helt. Förutom föroreningar i form av metaller från använd ammunition bedöms det i området finnas oexploderad ammunition i storlekar från 20 millimeter ammunition upp till bomber på 500 kg. Även om verksamheten avslutas kommer området med andra ord aldrig att kunna röjas så att det blir riskfritt att vara där.

Flygbränslet

Som drivmedel i samtliga flyg och helikoptrar används flygfotogen. Förbrukningen är hög, JAS använder 2 500 liter flygfotogen per timme och SK 60 använder 600 liter flygfotogen per timme. I ansökan finns ingen totalmängd flygbränsle angiven. Ansökan redovisar dock att utsläppen i den avsedda verksamheten, utan start och landningar samt transporter mellan övningsbanan och hemmabasen, motsvarar en tiondel av Karlsborgs kommuns årliga koldioxidutsläpp från biltrafiken.

Den totala mängden flygfotogen, d.v.s. med även start, landning och transport inräknad, blir avsevärt högre. Inga studier presenteras på hur avgaserna direkt över Vättern påverkar livet i och runt sjön eller hur det påverkar dricksvattnets tjänlighet. Det presenteras heller inga beredningsplaner på vad som skulle hända vid ett eventuellt haveri.

Buller

Den utökade verksamheten kommer att skapa avsevärt mer buller från flygningarna och skjutningarna, både över vattnet och över land. Det finns risk för att bullret, särskilt på låg höjd, kommer att störa det djurliv som finns i och kring sjön. Det finns studier på att buller från flyg påverkar fågellivet, bl.a. gäss och tärnor är extra störningskänsliga för flygbuller. Störningar från militära skjutningar har rapporterats för framför allt änder, vadare och rovfåglar. Det ökade bullret kommer också att påverka boende, camping, turism och friluftsliv, som är mycket aktivt i området. Förutom bullerstörningar blir det också begränsad tillgänglighet för fritidsbåtar. De krav och åtgärdsprogram för buller som finns gäller inte militär verksamhet.

Gällande regler och mål med mera

Militärens övningar påverkar flera av Vätterns skyddade områden. Hela skjutmålsområdet över sjön ingår i det fredningsområde för fisk som skyddar bland annat sikens lekplatser. I det området är det fiskeförbud mellan 15 sep-

Fel! Okänt namn på

tember och 31 december. Trots detta kommer militären att, om ansökan tillstyrks, skjuta rakt ner i vattnet under denna tid. Flygningarna över land som sker vid 80 procent av flygningarna går över fågelskyddsområde i östra Vättern enligt EU:s fågeldirektiv. Dessutom är det utökat strandskydd till 300 meter i området för skjutningarna. Strandskyddszonen omfattar både land och vatten, inklusive undervattensmiljön.

Vättern med öar och strandområden omfattas av särskilda hushållningsbestämmelser, vilket innebär att de i sin helhet är riksintresse och har ett extra, om än svagt, skydd mot exploateringsföretag och andra ingrepp. Den sökta verksamheten strider också mot de av riksdagen satta miljömålen, till exempel God bebyggd miljö och Giftfri miljö. Ett riksintresse för totalförsvaret ges dock företräde enligt miljöbalken i förhållande till andra, med försvaret oförenliga, intressen.

Trots att den sökta verksamheten på platsen skulle innebära stora störningar, risker och problem anser Försvarmakten att det inte har varit motiverat att utreda en alternativ lokalisering. Försvarmakten bedömer dessutom att verksamhetens påverkan på luft, vatten, sediment och berörda ekosystem kommer att vara mycket låg. De nationella miljömålen och berörda riks- och bevarandebestämmelserna anses inte heller bli påverkade. Försvarmakten går till och med gå så långt att den i sin miljökonsekvensbeskrivning påstår att inga sprängmedel eller miljögifter används.

Inga alternativa övningsmetoder till ökad flygverksamhet, till exempel simulatorer, nämns i ansökan. I en statlig utredning om utveckling av internationell militär test- och övningsverksamhet på svenskt territorium kan man däremot läsa att Försvarmakten sedan 2003 haft en mycket avancerad, då en av världens mest avancerade, flygsimulatorer på Malmen utanför Linköping. Den simulerar både den fysiska upplevelsen och spelar upp den simulerade flygningen på dataskärmar i cockpiten. Cockpitens reglage, inredning med mera, är identiska med de i JAS 39 Gripen. Cockpiten och mjukvaran i flygsimulatorn kan anpassas till nästan vilken flygplanstyp som helst. I rapporten från Förvarsdepartementet nämns också simulatorer på andra platser i Sverige. Även om all övning inte kan ske i simulator bör ansökan redovisa vilken roll simulatorer skulle kunna spela för att minska trycket på miljön. Möjligheterna att använda projektilfång borde också utredas.

Anledningen till den utökade verksamheten beskrivs bristfälligt i ansökan, men i den ovannämnda utredningen kan man läsa att en utveckling av den internationella militära test- och övningsverksamheten i Sverige ”skapar möjligheter för svensk försvarsindustri att utveckla och marknadsföra svensk försvarsmateriel, i lämpliga delar med stöd av FMV och Försvarmakten”. Vidare anses att detta inte ”kräver (...) några författningsändringar” utan kan ”ske inom ramen för existerande rutiner och regelverk”. Vikten av aktiv internationell marknadsföring poängteras upprepade gånger, och denna bör ske i nära samarbete med Försvarmakten. Utredningen bedömer även att ”ett antal anläggningar som f.n. går på sparlåga (...) kan komma att tas i anspråk i ökad omfattning”.

Fel! Okänt namn på

Stockholm den 26 september 2013

Peter Rådberg (MP)

Tina Ehn (MP)

Valter Mutt (MP)

Bodil Ceballos (MP)

Mats Pertofti (MP)

Annika Lillemets (MP)

Stina Bergström (MP)

Jan Lindholm (MP)